

Бердянський державний педагогічний університет
Факультет дошкільної, спеціальної та соціальної освіти
Кафедра соціальної роботи та інклюзивної освіти

Пояснювальна записка

до дипломного проекту (роботи)

магістр

(освітній ступінь)

на тему

«СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА РОБОТА З НЕПОВНИМИ СІМ'ЯМИ В СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНИХ СЛУЖБ ДЛЯ СІМ'Ї, ДІТЕЙ ТА МОЛОДІ»

Виконав: здобувач вищої освіти
II курсу, групи М22СР
Галузь знань 23 Соціальна робота
спеціальності 231 “Соціальна робота”
освітньо-професійна програма: Соціальна
педагогіка

Орлов Олександр

Керівник: к.пед.н., доцент **Петровська К.В.**

Рецензент: к.пед.н., доц. **Тургенєва А.О.**

2023 р.

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ РОБОТИ З НЕПОВНИМИ СІМ'ЯМИ В СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНИХ СЛУЖБ	9
1.1. Неповна сім'я, як об'єкт і суб'єкт діяльності центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді.....	9
1.2. Соціально-психологічні умови виховання дітей в неповних сім'ях..	16
1.3. Вітчизняний та зарубіжний досвід роботи ЦСССДМ з неповними сім'ями.....	23
Висновки до першого розділу	31
РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ВИВЧЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ РОБОТИ З НЕПОВНИМИ СІМ'ЯМИ	32
2.1. Нормативно-правове забезпечення соціально-педагогічної роботи ЦСССДМ з неповними сім'ями.....	32
2.2. Зміст соціально-педагогічної роботи з неповною сім'єю.....	37
2.3 Результати експериментальної соціально-педагогічної роботи з неповними сім'ями в системі ЦСССДМ.....	46
Висновки до другого розділу	53
ВИСНОВКИ	54
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	56
ДОДАТКИ	62

ВСТУП

Різноманітні соціальні показники, які існують у сучасній Україні, вразили всі сфери суспільного життя, спричинивши зниження рівня життя значної частини населення і загострюючи проблему соціальної допомоги та захисту сім'ї. У свою чергу, перспективи духовного, соціально-економічного прогресу нації, розвиток демократії і громадянського суспільства в Україні безпосередньо залежать від психологічної атмосфери в сім'ї та її внутрішньої єдності.

В сучасний період українська сім'я стикається з рядом насущних проблем, таких як матеріальні обставини, проблеми у сфері житла та трудової зайнятості, а також зміна ролей, стереотипів і стилів поведінки. Ці аспекти впливають на різні аспекти сімейного життя та можуть призводити до невиконання сім'єю її основних функцій, таких як репродуктивна, економічна, соціалізаційна, рекреаційна та виховна.

Сфера уваги Центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді (далі ЦСССДМ) включає в себе сім'ї, які опинилися у складній життєвій ситуації. Важливо відзначити, що кожна родина має своє індивідуальне уявлення про свою життєву ситуацію та власне ставлення до потреб, пов'язаних із подоланням цих труднощів. У той же час проблеми, які виникають у сім'ї в складній ситуації, мають комплексний характер та якимось чином торкатимуться всіх членів сім'ї.

На державному рівні розглядається проблема створення належних умов для роботи Центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, які працюють з сім'ями у складних життєвих обставинах. До числа основних документів, що регулюють цю сферу, входять Конституція України, Цивільний та Сімейний кодекси України, а також закони, такі як “Про охорону дитинства”, “Про державну допомогу сім'ям з дітьми”, “Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії”, “Про соціальні послуги”, “Про попередження насильства в сім'ї” та інші. Однак, незважаючи

на це, сім'ї, які переживають складні ситуації, стикаються із низкою гострих проблем.

На сьогоднішній день в сфері теорії та практики соціальної педагогіки вже накопичено достатню теоретичну базу та значний практичний досвід, які можуть служити основою для вирішення проблем сучасних українських неповних сімей. Дослідження теми типології сімей, їх специфіки, основних проблем та видів психологічної допомоги знаходяться в центрі уваги таких вчених, як Д. Джексон, Е. Берн, Ф. Педерсон, В. Сатир та інші.

Роботи вітчизняних науковців, таких як А. Макаренко, О. Бондарчук, Е. Николаєва, М. Буянов, Т. Гурко, Н. Зобенько та інші, є вагомим внеском у теоретичні й методологічні аспекти розв'язання проблеми неповних сімей. Однак залишається кілька невирішених питань, що стосуються цієї проблематики.

Все вище вказане і визначає актуальність теми нашої кваліфікаційної роботи у наступному формулюванні: *«Соціально-педагогічна робота з неповними сім'ями в системі соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді»*.

Мета дослідження – обґрунтувати теоретичні засади соціально-педагогічної роботи з неповними сім'ями в системі соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді та розробити і експериментально перевірити соціально-педагогічну програму роботи ЦСССДМ з неповними сім'ями.

Для досягнення поставленої мети нами було визначено наступні **завдання**:

1. Здійснити аналіз проблеми на основі вивчення наукової літератури та вивчення досвіду роботи вітчизняних та зарубіжних Центрів СССДМ з неповними сім'ями.

2. Виявити основні соціально-психологічні умови виховання дітей в неповних сім'ях, та з'ясувати їхній вплив на розвиток особистості дитини.

3. Схарактеризувати нормативно-правове забезпечення соціально-педагогічної роботи ЦСССДМ з неповними сім'ями.

3. Розробити, теоретично обґрунтувати та експериментально апробувати програму роботи із дітьми з неповних сімей в рамках соціально-педагогічної роботи в системі соціального супроводу на базі Служби у справах дітей Бориславської міської ради Львівської області.

Об'єкт дослідження – соціалізація особистості дитини в неповній сім'ї.

Предмет дослідження – соціально-педагогічна робота з неповною сім'єю в системі соціального супроводу соціальних служб.

Для вирішення поставлених завдань дослідження використовувався **комплекс методів:**

1. Теоретичні методи:

– Функціональний та структурний аналіз: спрямовані на визначення концептуальних підходів до проблеми неповних сімей та обґрунтування категоріального апарату дослідження.

– Вивчення соціально-педагогічної та психологічної наукової літератури: здійснювалося через аналіз наукових публікацій для узагальнення і систематизації теоретичних положень.

2. Емпіричні методи:

– Експеримент (констатувальний, формувальний етапи): застосовувався для безпосереднього вивчення соціально-педагогічного явища в реальному процесі роботи з неповними сім'ями.

– Спостереження: дозволило отримати об'єктивну інформацію щодо поведінки та взаємодії учасників дослідження.

– Бесіди: використовувалися для збору квалітативної інформації, отримання вражень та думок учасників.

– Стандартизовані психолого-діагностичні методики: адаптовані відповідно до завдань дослідження для отримання об'єктивних даних.

3. Математична статистика і критерії: використовувалися для перевірки достовірності та ефективності результатів дослідження.

– Тестування: допомагало оцінити статистичну значущість отриманих даних.

Використання цього комплексу методів дозволило належним чином дослідити та аналізувати проблематику неповних сімей, поєднуючи теоретичний підхід із практичним дослідженням реальних ситуацій.

Структура та обсяг роботи. Магістерська робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг магістерської роботи становить 93 сторінки, з них основного тексту – 55.

ВИСНОВКИ

У магістерській роботі наведене теоретичне узагальнення і запропоновано нове розв'язання наукового завдання – дослідити соціально-педагогічну роботу з неповними сім'ями в системі соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді та розробити і експериментально перевірити соціально-педагогічну програму роботи ЦСССДМ з неповними сім'ями. Результати теоретичного й експериментального дослідження засвідчили вирішення поставлених завдань і дали підстави для таких висновків.

Характеризуючи соціально-педагогічні умови виховання дітей в неповних сім'ях, виявлено, що такі сім'ї потребують особливого соціального захисту через виникнення різноманітних проблем – матеріальних, соціально-психологічних та виховних. Виховання дітей в неповних сім'ях може впливати на їхню соціалізацію та формування ролей та стилів поведінки з негативним наслідком.

Загальний аналіз вітчизняного та зарубіжного досвіду роботи Центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді з неповними сім'ями дозволяє висунути висновки про актуальність проблеми на рівні країни та важливість вдосконалення підходів до роботи з такими сім'ями. Взаємодія та обмін досвідом із зарубіжними аналогами може стати плідним для удосконалення соціальних послуг для неповних сімей в Україні.

Результати аналізу нормативно-правового забезпечення соціально-педагогічної роботи ЦСССДМ з неповними сім'ями засвідчили той факт, що для вирішення проблем, які можуть призвести до порушення функціонування таких сімей, прийнято ряд законодавчих і нормативно-правових актів. Ці документи визначають основні принципи та механізми соціальної роботи з неповними сім'ями. Виконання завдань, визначених цими нормативними актами, має вирішальне значення для рівня життєдіяльності конкретних неповних сімей і, в кінцевому рахунку, для благополуччя значної частини нашого суспільства.

В ході експериментального дослідження було визначено етапи та завдання, які включали в себе виявлення проблем соціальної взаємодії, налагодження цієї взаємодії через тренінг та оцінку ефективності проведеної роботи. Застосування тренінгових занять показало позитивні результати у вдосконаленні взаємодії в неповних сім'ях. Зміни спостерігалися як серед батьків, так і серед дітей, що вказує на покращення емоційної регуляції та загальної атмосфери в сім'ї. Опитування батьків відображало поліпшення самопостереження та взаєморозуміння в сімейних відносинах.

Для подальшого вдосконалення роботи з неповними сім'ями необхідні ширші заходи соціальної політики, покращення взаємодії соціальних працівників з державними структурами, а також оптимізація соціальної роботи, включаючи підготовку кваліфікованих фахівців.

Узагальнюючи результати дослідно-експериментальної роботи, ми дійшли висновку, що виконане дослідження в цілому дозволило досягти поставленої мети. Отже, методологія дослідження є правильною, завдання вирішено, мету досягнуто.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрійв В. В. Соціальний захист неповних сімей: деякі аспекти // Сучасна українська сім'я: гендерні проблеми та шляхи їх подолання. Матеріали обласної науково-практичної конференції [Голова редколегії І.В.Дорожкіна]. Чернігів, 2009. С. 76-80. Режим доступу: https://www.researchgate.net/publication/350374418_NEPOVNA_SIM'A_OB'EKT_I_SUB'EKT_U_ROBOTI_VCITELA_Z_BATKAMI_MOLODSIH_SKOLARI_V.
2. Архипова С. Надання соціальних послуг сім'ям з дітьми раннього та дошкільного віку, які опинилися у складних життєвих обставинах [Електронний ресурс] // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота / [редкол.: І. В. Козубовська (голов. ред.) та ін.]. Ужгород, 2008. Вип. 15. С. 8-10.
3. Башкирова Н. Дитина без тата. Вирішення проблем неповної сім'ї // М.: Наука та техніка. 2007.
4. Белоліпцева О. Технологія оцінки потреб сім'ї у процесі роботи з сім'ями, які опинилися в складних життєвих обставинах // Матеріали Всеукраїнського науково-практичного 79 семінару «Соціально-педагогічна підтримка сім'ї з дитиною (20 березня 2014 р.). Запоріжжя: ЗНУ. С. 11–12.
5. Бичук І. О., Сокол М. В. Соціальна робота з сім'єю: методичні рекомендації з дисципліни. Луцьк: Вежа-Друк, 2017. 40 с.
6. Букій Т. В. Змістові аспекти роботи соціального педагога з багатодітними сім'ями [Електронний ресурс] // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології : наук. журн. / Сум. держ. пед. ун-т ім. А. С. Макаренка. Суми, 2015. № 8. С. 254-265.
7. Васильченко О.А. Організація соціального захисту неповної сім'ї: теоретичний і практичний аспекти // Грани. 2013. № 11. С. 74-79.

8. Венгер Г. С. Феномен дистантної сім'ї // Освіта регіону: Політологія. Психологія. Комунікації. К.: Університет «Україна», 2013. Вип. 2 (32). С. 196–199.

9. Водолазський В. Соціальний супровід неблагополучних сімей / В. Водолазський // Вісник Національного університету оборони України 5 (24). 2011. [Електронний ресурс] Режим доступу: [file:///C:/Users/asus/Downloads/Vnaou_2011_5_13%20\(2\).pdf](file:///C:/Users/asus/Downloads/Vnaou_2011_5_13%20(2).pdf).

10. Волкова В. А. Соціально-педагогічна робота з сім'ями, що опинилися у складних життєвих обставинах [Електронний ресурс] // Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету. Серія: Педагогіка. Мелітополь, 2013. № 2. С. 37-42. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmdpu_2013_2_7

11. Гандюрина Л. Алгоритм виявлення та профілактика сімейного неблагополуччя // Соц. педагог. 2011. Верес. (№ 9). С. 48–51.

12. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / [за заг. ред. проф. І. Д. Звереві]. К., Сімферополь: Універсум, 2012.

13. Завацька Л. М. Сім'я, яка перебуває в складних життєвих обставинах, як суб'єкт соціально-педагогічного патронажу // Науковий вісник Волинського національного університету ім. Лесі Українки / Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки ; [редкол.: І. О. Смолюк та ін.]. Луцьк, 2011. № 17 : Педагогічні науки. С. 124-129.

14. Закон України «Про соціальні послуги» від 17 січня 2019 № 2671-VIII // Відомості Верховної Ради України. 2019, № 18, ст.73.

15. Закон України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоді» від 21 червня 2001 року № 2558-III [Електронний ресурс]. Режим доступу: [http://www search.ligazakon.ua](http://www.search.ligazakon.ua)

16. Зверева І. Д. Соціальний супровід сімей, які спинилися в складних життєвих обставинах: Методичний посібник. К.: Держсоцслужба, 2006. 104 с.

17. Капська А. Й. Технологія соціального супроводу сім'ї // Соціальний супровід різних категорій сімей та дітей : навч. посіб. : для студентів ВНЗ. М-

во освіти і науки, молоді та спорту України, Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова, Ін-т соц. роботи та упр. Київ, 2012. С. 90–173.

18. Конвенція ООН “Про права дитини”. К.: АТ “Видавництво Столиця”, 1997. 32 с.

19. Конвенція ООН Про права дитини. К.: АТ «Видавництво Столиця», 1997. 32 с.

20. Конончук А. І. Неповна батьківська сім'я як об'єкт соціально-педагогічної роботи // Психолого-педагогічні науки. № 3. 2014. [Електронний ресурс] Режим доступу:
[file:///C:/Users/asus/Downloads/Nzspp_2014_3_10%20\(8\).pdf](file:///C:/Users/asus/Downloads/Nzspp_2014_3_10%20(8).pdf).

21. Конституція України від 28.06.1996. К.: Просвіта, 2001. 80 с.

22. Костева Т. Б. Практичний досвід здійснення соціального супроводу сімей, які опинилися у складних життєвих ситуаціях [Електронний ресурс] // Наукова праця. Педагогіка Випуск 279. Том 291. 2017. Режим доступу:
[file:///C:/Users/asus/Downloads/132384-284637-1-SM%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/asus/Downloads/132384-284637-1-SM%20(1).pdf).

23. Кошонько Г. Соціально-психологічні особливості сучасної сім'ї [Текст] // Науковий вісник Ужгородського університету. Сер. Педагогіка. Соціально-робота. Ужгород, 2009. Вип. 16/17. С. 53–55.

24. Кубіцький С. О. Технології соціально-педагогічної роботи в зарубіжних країнах: Навч. посіб. 3-тє вид. доп. і перероб. К.: Міленіум, 2015. 300 с.

25. Кучер Г. М. Інновації соціальної роботи в громаді із сім'ями, що опинилися в складних життєвих обставинах [Електронний ресурс] // Збірник наукових праць [Херсонського державного університету]. Педагогічні науки. Херсон, 2018. Вип. 82(2). С. 207212. Режим доступу:
[http://nbuv.gov.ua/UJRN/znppn_2018_82\(2\)_44](http://nbuv.gov.ua/UJRN/znppn_2018_82(2)_44)

26. Литвиненко І. Якщо батьки розлучаються. «Дошкільне виховання», № 6, 2007. С. 13-15.

27. Лукашевич М. П. Соціологія сім'ї: теорія і практика: навч. посібник. К. : ІПК ДСЗУ, 2012. 126 с.

28. Мішин А. Державна сімейна політика як цілісна науково-практична система // Вісник Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту [Текст]. 2010. № 1/2. Ст. 17-22.

29. Наказ України «Про затвердження Державного стандарту соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах» від 10 березня 2017 № z0621-16 // Міністерстві юстиції України. – 22 квітня 2016 р. за № 621/28751.

30. Населення [Електронний ресурс] // Ukrstat.org - публікація документів Державної Служби Статистики України. 2015. Режим доступу: http://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2007/ds/nas_rik/nas_u/nas_rik_u.html.

31. Офіційний сайт Верховної Ради України. Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>

32. Овчарова Р. В. Психологія батьківства: Навчальний посібник студентів вищих навчальних закладів [Текст]. М. : Академія, 2005. 368 с.

33. Постанова Кабінету Міністрів України “Про заходи щодо вдосконалення соціальної роботи з сім'ями, дітьми і молоддю”, Офіційний вісник України; №35. К. 2004. С. 107-110.

34. Расновська І. І. Соціальний супровід неблагополучних сімей [Електронний ресурс] // Вісник Національного університету оборони України: зб. наук. пр. Київ, 2011. Вип. 5. С. 55-59. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/jpdf/Vnaou_2011_5_13.pdf

35. Рудкевич Н. І. Методика соціально-педагогічної роботи: навчально-методичний посібник. Львів: Растр-7, 2021. 324 с.

36. Сабат Н. Моделі соціально-педагогічної допомоги неблагополучній сім'ї // Вісник Львівського університету. Серія педагогічна / Львів. нац. ун-т ім. І. Франка; [редкол.: Т. Кошманова (голов. ред.) та ін.]. Львів, 2010. Вип. 26. С. 158-165. Бібліогр.: с. 164-165.

37. Сім'я та сімейні відносини в Україні: сучасний стан і тенденції розвитку. К.: ТОВ «Основа-Принт», 2009. 248 с.

38. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 // Відомості Верховної Ради, 2002. № 21-22. 135 с.

39. Склярук А. В. Досвід апробації програми соціально-психологічного супроводу проблемних сімей [Електронний ресурс] // Теоретичні і прикладні проблеми психології : зб. наук. пр. / Східноукр. нац. ун-т ім. Володимира Даля. Сєверодонецьк, 2018. № 3(3). С. 144-154. Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tipp 2018 3\(3\) 18](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tipp 2018 3(3) 18)

40. Склярук А. В. Проблемна сім'я та критерії її ідентифікації [Електронний ресурс] // Проблеми політичної психології та її роль у становленні громадянина Української держави: зб. наук. пр. / Ін-т соц. та політ. психології НАПН України. Київ, 2013. Вип. 14. С. 172-181 . Режим доступу: <http://nbuv.gov.ua/UJRN/pppr 2013 14 21>

41. Склярук А. В. Соціально-психологічний портрет проблемної сім'ї [Електронний ресурс] // Молодий вчений. 2015. № 9. С. 135-138. Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv 2015 9\(2\) 35](http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv 2015 9(2) 35)

42. Соціальна педагогіка: теорія та технології. К. : Центр навчальної літератури, 2006. 316 с.

43. Соціальні служби – родині: розвиток нових підходів в Україні / [за ред. І. В. Григи, Т. В. Семигіної.]. К. , 2003. 128 с.

44. Технології соціально-педагогічної роботи в зарубіжних країнах: Навч. посіб. 3-те вид. доп. і перероб. К.: Міленіум, 2015. 300 с.

45. Трубавіна І. М. Закордонний досвід соціально-педагогічної роботи з сім'єю [Електронний ресурс] // Наукові записки [Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя]. Серія: Психолого-педагогічні науки. Ніжин, 2012. № 4. С. 214-217. Режим доступу: <http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzspp 2012 4 43>

46. Трубавіна І. Соціально-педагогічна робота із сім'єю в Україні: теоретико-методичні основи // Соц. педагог. 2010. Серп. (№ 8). С. 21–31. 34. Талан М. Соціальний захист сімей з дітьми // Соціальний захист. 2007. № 5. С. 17-20.

47. Ходарченко К. О. Соціологія сім'ї: сучасні проблемидосліджень // Сучасна українська сім'я: гендерні проблемита шляхи їх подолання. Матеріали обласної науково–прак-тичної конференції [Голова редколегії І. В. Дорожкіна]. Чернігів, 2009. С. 68-72.

48. Цибулько Л. Г. Види та етапи соціально-педагогічної роботи з неблагополучною сім'єю [Електронний ресурс] // Науковий вісник Донбасу : електрон. наук. фах. вид. / Луган. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Луганськ, 2012. № 4. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvd_2012_4_5

49. Чубук Р. В. Прикладні аспекти соціальної роботи з неповними сім'ями // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. 2016. № 142. С. 204-207.

50. Шапран О., Шапран В. Інноваційні технології в педагогіці та психології: їх сутність та різновиди [Текст] // Вісник Інституту розвитку дитини. Серія: Філософія, педагогіка, психологія: Збірник наукових праць. Київ: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2010. Вип. 12. С.147–153.